

TÜRKİYE-KÖRFEZ İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM ÇOK BOYUTLU İŞ BİRLİKLERİ VE FIRSATLAR

MEHMET RAKİPOĞLU

SETA | ANALİZ

TEMMUZ 2023 · SAYI 391

TÜRKİYE-KÖRFEZ İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM ÇOK BOYUTLU İŞ BİRLİKLERİ VE FIRSATLAR

MEHMET RAKİPOĞLU

COPYRIGHT © 2023

Bu yayının tüm hakları Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları (SETA) Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama vd.) yollarla basımı, yayımı, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Bu yayındaki fikirler tamamen yazarına aittir ve SETA Vakfı'nın yayın politikasını yansıtmayabilir.

SETA Yayınları

ISBN: 978-625-8322-93-4

Uygulama: Said Demirtaş

Baskı: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

SETA | SİYASET, EKONOMİ VE TOPLUM ARAŞTIRMALARI VAKFI

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara TÜRKİYE

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org | @setavakfi

SETA | İstanbul

Defterdar Mh. Savaklar Cd. Ayvansaray Kavşağı No: 41-43

34050 Eyüpsultan İstanbul TÜRKİYE

Tel: +90 212 395 11 00 | Faks: +90 212 395 11 11

SETA | Washington D.C.

1025 Connecticut Avenue, N.W., Suite 410

Washington D.C., 20036 USA

Tel: 202 223 98 85 | Faks: 202 223 60 99

www.setadc.org | info@setadc.org | @setadc

SETA | Berlin

Kronenstraße 1, 10117 Berlin GERMANY

berlin@setav.org

SETA | Brüksel

Avenue des Arts 6, 1000 Bruxelles BELGIUM

Tel: +32 2 313 39 41

İÇİNDEKİLER

ÖZET	7
GİRİŞ	8
YENİ BÖLGESEL DÜZEN VE YAKINLAŞMANIN DİNAMİKLERİ	9
Arap Devrimleri ve Bölgesel Diplomasi	10
Stratejik Otonomi Arayışı ve Güvenlik	11
Ekonomiyi Önceleme ve İş Birliklerini Derinleştirme	12
SONUÇ	14

YAZAR HAKKINDA

MEHMET RAKİPOĞLU

Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde (2016) lisans eğitimini tamamladı. Aynı üniversitenin Ortadoğu Enstitüsü'ndeki (2017) doktora eğitimini "Dış Politikada Korunma (Hedging) Stratejisi: Soğuk Savaş Sonrası Suudi Arabistan'ın ABD, Çin ve Rusya ile ilişkileri" başlıklı tezi ile bitirdi. 2017'de Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından desteklenen bir projede araştırmacı olarak görev alan Rakipoğlu 2020-2021 arasında Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Körfez Çalışmaları Koordinatörlüğü'nde kurum dışı araştırmacı olarak çalıştı. Haziran 2022'den itibaren Dimensions for Strategic Studies isimli düşünce kuruluşunda akademik çalışmalar koordinatörü olarak görev yapmaktadır. Saha çalışmaları ve dil eğitimi faaliyetleri kapsamında Ürdün, Kuveyt ve Sudan'da bulunan Rakipoğlu yerli ve yabancı medya ve düşünce kuruluşlarına birçok görüş, analiz ve rapor yazdı. *Insight Turkey*, *All Azimuth* ve *Religions* gibi dergilerde akademik makaleleri yayımlandı. *Küresel İhvan: Müslüman Kardeşlerin Rejimlerle İlişkisi ve Diasporik Niteliği* başlıklı edisyon kitabı Ekim 2022'de Ketebe Yayınları tarafından neşredildi. Rakipoğlu iyi derecede İngilizce, orta seviyede de Arapça biliyor. Çalışma alanları arasında Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkileri, Körfez ülkelerinin dış politikaları, din-siyaset ilişkisi ve İslami hareketler bulunuyor.

ÖZET

Bu analiz 2020'nin sonunda başlayan ve devam eden süreçte hızlı bir şekilde normalleşme ve iş birliği boyutuna evrilen ilişkilerin temel dinamiklerini, Körfez ile yakınlaşmanın Türk dış politikası açısından anlamını ve Ankara ile yakınlaşmanın Körfez bağlamındaki stratejik mantığını tartışmaktadır.

Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkilerinin –Katar ve Kuveyt hariç tutulursa– son yıllarda inişli çıkışlı bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. Arap devrimleri süresince ideolojik farklılıkların neden olduğu kampaşma, belirli bir süre stratejik önceliklerin farklılaştığı ve jeopolitik rekabetin derinleştiği bir hal almıştır. Özellikle Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ile açık, Suudi Arabistan ile ise zaman zaman zımni ancak Kaşıkçı hadisesinden sonra daha açık bir rekabet ve çatışma ilişkisi kayda geçmiştir. Ancak bu durum 2020'nin sonundan itibaren değişmiş ve hızlı bir biçimde çok taraflı bir iş birliği ilişkisine dönüşmüştür. Yine de bu dönüşüm Türkiye, BAE ve Suudi Arabistan arasında bölgesel bütün sorunlarda ortak bir bakış açısının var olduğu anlamı taşımaktadır. Buna rağmen normalleşme adı altında yürütülen süreç, bugünkü dinamikler bağlamında potansiyeli yüksek bölgesel bir iş birliğine evrilmektedir.

Bu analiz 2020'nin sonunda başlayan ve devam eden süreçte hızlı bir şekilde normalleşme ve iş birliği boyutuna evrilen ilişkilerin temel dinamiklerini, Körfez ile yakınlaşmanın Türk dış politikası açısından anlamını ve Ankara ile yakınlaşmanın Körfez bağlamındaki stratejik mantığını tartışmaktadır. Son üç yıllık zaman diliminde yaşanan gelişmeler Ortadoğu'daki bölgesel düzenin değiştiğini ve bu yeni bölgesel düzeni meydana getiren dinamiklerin Türkiye-Körfez yakınlaşmasını mümkün kıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Katar, BAE ve Suudi Arabistan'ı kapsayan Körfez turu sanıldığı kadar aksine salt ekonomik gerekçelerle açıklanamaz. Ekonomik iş birliğinin önemli bir başlık olduğu doğrudur ancak bu dört ülke arasında yeni Ortadoğu bölgesel dinamiklerinin nereye doğru evrileceğine dahil ortak bir jeopolitik eğilimin oluştuğunu belirtmek gereklidir. Nitekim Türkiye'nin –BAE ve Suudi Arabistan dahil– normalleşme sürecini hayata geçirdiği ülkelerle özellikle Suriye, Libya, Yemen ve Mısır gibi konularda süregelen rekabetin yerini iş birliğine bıraktığı görülmektedir. Benzer şekilde ekonomi ve savunma gibi alanlarda da Ankara'nın Abu Dabi, Riyad ve Doha gibi Körfez başkentleri ile angajman siyasetini artırdığı ve bu durumun Körfez tarafından da olumlu karşılandığı söylenebilir. Dolayısıyla başta Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Körfez liderlerinin son dönemdeki karşılıklı ziyaretlerinden de anlaşıldığı üzere Türkiye-Körfez ilişkilerinde karşılıklı iş birliklerinin geliştirilerek derinleştirilmesi adına ortak bir mutabakata varıldığı görülmektedir. Nitekim normalleşme süreçleri tüm taraflarca kurumsal anlamda benimsenirken rekabet ortamı yerini iş birliği atmosferine bırakmıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin Suudi Arabistan, BAE ve Katar ile ilişkileri daha fazla iş birliğinin gündeme geleceği ve pozitif bir atmosferin hakim olacağı yeni bir döneme evrilmiştir.

GİRİŞ

Mayıs 2023'te gerçekleşen cumhurbaşkanı seçimini zaferle tamamlayan Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Litvanya'nın başkenti Vilnius'taki NATO zirvesi sonrasında Suudi Arabistan, BAE ve Katar'ı kapsayan Körfez turuna çıkıyor. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Körfez turu öncesi Cumhurbaşkanı Yardımcısı Cevdet Yılmaz ile Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'in de içlerinde bulunduğu bir teknik heyetin mezkur Körfez ülkelerinde temaslarda bulunması ve hazırlık-ön çalışma adımlarını atması Türkiye'nin bu ziyaretlere gösterdiği önemi ortaya koyuyor. Bu ziyaret silsilesi en azından üç boyut üzerinden kritik önemi haiz olduğu ifade edilebilir. İlk olarak Körfez turunun Türk dış politikası açısından temsiliyeti önemli anlamlar taşımaktadır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Suudi Arabistan, BAE ve Katar'a yönelik resmi ziyaretlerinin anlamlandırılması kritik bir önem taşımaktadır. Nitekim mezkur ziyaretler cumhurbaşkanı se-

çiminden sonra Körfez ülkeleriyle gerçekleştirilen ilk kapsamlı görüşmeleri ifade etmektedir. Bu anlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Suudi Arabistan, BAE ve Katar'a yaptığı ziyaretler Körfez ülkelerinin Türk dış politikasında önemli bir noktaya tekabül ettiğinin ve Ankara'nın Körfez ile iş birliğini sürdürme noktasında kurumsal hareket ettiğinin işareti olarak okunabilir.

İkincisi Körfez turunun zamanlaması manidardır. Nitekim son günlerde –bir dönem akademik çevrelerce de tartışılan– “Türk dış politikasının oryantasyonu” meselesi tekrar gündeme getirilmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın özellikle NATO zirvesi sonrasında İsveç'in üyeliğine yeşil ışık yakması, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile ilişkilerde F-16 satışının getirdiği pozitif gündem, Avrupa Birliği (AB) ile adaylık tartışmalarının yeniden gündeme gelmesi ve Türkiye-AB ilişkilerindeki yeni dönem¹ gibi dış politika gündemleri Türk dış politikasının Batı'ya meyledeceğine dair tartışmaları artırmıştır. Tüm bu tartışmalar yaşanırken Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Batı'dan –özellikle de ABD'den– göreceli uzaklaşmaya ve dış politikada stratejik otonomi arayışına giren Körfez ülkelerine yönelik ziyaretleri, Ankara merkezli Türk dış politika sisteminin yeni dönemde nasıl şekilleneceğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu anlamda Türkiye, dış politikasında dengeli bir diplomasiyi tercih ederek hem Batı hem de Rusya ile ilişkilerindeki hassas ayarları korumakta, uluslararası dinamikleri gözeterek karşılıklı ortaklıklar geliştirmeye odaklanmaktadır.²

Üçüncüsü Türkiye'nin Körfez ülkeleri ile yakınlaşma süreci daha çok Türk ekonomisi üzerinden okunmaktadır. Belli oranda doğru olmak-

1 Talha Köse, “Is a New Opening Possible in Türkiye-EU Relations?”, *Insight Turkey*, Cilt: 25, Sayı: 2, (İlkbahar 2023).

2 Bilgehan Öztürk ve Murat Yeşiltaş, “Navigating the New Era: The Priorities of Turkish Foreign Policy in the Post-Election Landscape”, *SETA Analysis*, Sayı: 84, (Haziran 2023), s. 18.

la birlikte enflasyon-faiz noktasında geleneksel politikalara dönen Ankara'nın Körfez ile yaklaşmasını sadece yatırım-ticaret gibi ekonomik alana dair dinamiklerle açıklamak eksik olacaktır. Nitekim Türkiye'nin Körfez'den, Körfez'in de Türkiye'den ekonomi dışındaki birçok alanda kazanımları mevcuttur. Ayrıca Suudi Arabistan'ın 2030 Vizyonu gibi stratejik belgelerde de belirtildiği üzere Körfez ülkelerinin rantiyer ekonomik sistemi dönüştürmek, petrol ve doğal gaz dışındaki alternatif gelirlerini artırmak adına Türkiye gibi stratejik açıdan önemli bir ülkede yatırım yapma noktasında istekli oldukları da görülmektedir. Dolayısıyla yakınlaşma ve iş birliklerini geliştirme süreci sadece Ankara'nın yabancı yatırımcıyı çekme arzusu ile sınırlı olmayıp karşılıklı kazanımlar üzerine odaklıdır. Diğer bir ifadeyle Türkiye-Körfez ilişkilerindeki yeni dönem kazan kazan mantığı üzerine inşa edilmektedir. Bu anlamda yakınlaşma süreci ve iş birliklerinin perçinlenmesi çok boyutlu jeopolitik bir süreç üzerinden anlamlandırılabilir.

Bu analiz Türkiye'nin BAE, Suudi Arabistan ve Katar ile ilişkilerindeki yeni dönemi bölgesel düzendeki değişimle açıklamakta, iş birliği alanları ve politika çıktılarını tartışmaktadır. Son yıllardaki üst düzey ziyaretler, varılan mutabakatlar ve imzalanan anlaşmalar kapsamında analizde Türkiye-Körfez ülkeleri arasındaki iş birliği ve fırsatların tahkim edildiği, karşılıklı ortaklıkların artırılacağı iddia edilmektedir.

YENİ BÖLGESEL DÜZEN VE YAKINLAŞMANIN DİNAMİKLERİ

Türkiye ile Körfez ülkelerini yakınlaştıran temel unsur 2020'nin başından beri süregelen ve inşa edilen yeni bölgesel düzenle doğrudan ilintilidir. Ortadoğu'daki bölgesel düzenin son yir-

mi yıllık serencamında 2011 ile başlayan anti statükocu devrim süreci göze çarpmaktadır. Bu süreçte Türkiye ve Körfez'deki birçok aktör farklı kutuplarda yer almıştır. 2013'te Mısır'daki darbe ve 2015'te Rusya'nın Suriye'ye askeri olarak müdahil olması gibi süreçler Ortadoğu'daki güç dengelerini radikal biçimde değiştirmiştir. 2017'de Katar'a yönelik başlatılan ambargo, 2016 sonrasında askeri güç unsurları üzerinden Suriye, Irak, Doğu Akdeniz ve Libya meseleleri de Türkiye'nin Suudi Arabistan, BAE ve Bahreyn ile ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Fakat

Yeni bölgesel düzenin Türkiye'nin Suudi Arabistan ve BAE ile ilişkilerini yakınlaştırdığı, Katar ile ilişkilerindeki iş birliğini de derinleştirdiği belirtilebilir.

2019'da koronavirüs (Covid-19) salgınının patlak vermesi ve ABD'deki başkan değişimiyle Washington'ın Ortadoğu siyasetinin zayıflaması gibi yapısal gerekçeler Ortadoğu'da bölgesel iş birliğini gün yüzüne çıkarmıştır. Dolayısıyla 2020'nin sonundan beri Ortadoğu'daki aktörler arasında iş birliği süreçlerinin daha fazla görünür hale gelmesi ve normalleşme süreçlerinin kurumsallaşması ortaya çıkan yeni bölgesel düzenle alakalıdır. Bu yeni bölgesel düzenin Türkiye'nin Suudi Arabistan ve BAE ile ilişkilerini yakınlaştırdığı, Katar ile ilişkilerindeki iş birliğini de derinleştirdiği belirtilebilir. Söz konusu yakınlaşma ve iş birliğinin tahkim edildiği süreç yeni bölgesel düzenin³ şu üç boyutu üzerinden açıklanabilir: i) Arap devrimleri ve bölgesel diplomasi, ii) stratejik otonomi arayışı

3 Bölgesel düzen tartışmaları için bkz. Paul Salem, "The Changing Middle East Regional Order", *The Cairo Review*, Sayı: 47, (Kış 2022); Sara Bazoobandi (ed.), *The New Regional Order in the Middle East: Changes and Challenges*, (Palgrave Macmillan, Londra: 2020).

ve güvenlik, iii) ekonomiyi önleme ve iş birliklerini derinleştirme.⁴

ARAP DEVRİMLERİ VE BÖLGESEL DİPLOMASİ

2010'un sonundan başlayan ve halen de etkisi devam eden Arap devrimleri süreci Türkiye ile BAE ve Suudi Arabistan gibi aktörler arasındaki ilişkileri zedelemiştir. Nitekim Türkiye devrimler boyunca demokratikleşmeyi ve değişimi desteklerken BAE ve Suudi Arabistan gibi aktörler ise büyük oranda statükodan yana tavır almıştır. Bu durum Türkiye-Körfez ilişkilerini ciddi anlamda olumsuz etkilemiştir. Devam eden süreçte mezkur ülkeler arasındaki rekabet bölgenin birçok noktasında yoğunlaşmıştır. Libya'dan Doğu Akdeniz'e kadar geniş bir alanda Türkiye'nin Suudi Arabistan ve BAE ile ilişkileri gergin bir seyir izlemiştir. Bu gerilim atmosferi Arap so-kağında "devrim" talebinin yerini "statükoyu kabullenme"ye bırakmasıyla yavaşlamıştır. Dolayısıyla Türkiye ile Suudi Arabistan ve BAE arasındaki yumuşama ve iş birliği sürecinin bölgesel düzenle ilintili siyasi boyutu Arap devrimlerinin dondurulması süreci olmuştur.

Mısır, Suriye, Libya ve Yemen gibi ülkelerde devrimle başlayan süreçlerdeki gerilimin ve çatışmanın yoğunluğunun azalması ve sürecin statükoya doğru evrilmesi bölgesel aktörler arasındaki ilişkileri de şekillendirmiştir. Örneğin Mısır'da Cumhurbaşkanı Sisi, Suriye'de Esed rejimi, Yemen'de Husiler ve Libya'da Hafter'in varlıkları birçok aktör tarafından benimsenmese de kabullenilmeye başlanmıştır. Diğer bir ifadeyle Ortadoğu'nun farklı bölgelerinde muh-

telif siyasi ve askeri aktörleri destekleyerek zıt kamplarda yer alan aktörler bölgesel atmosferin devrim sürecinden statükoya evrilmesiyle birlikte bu siyasi tercihlerini terk etmeye başlamıştır. Dahası Hamas gibi devrimci hareketler⁵ ve Suudi Arabistan gibi uzun süre Suriye devrimini destekleyen aktörlerin radikal biçimde siyasetlerini değiştirerek rejimle normalleşme kararı almaları Ortadoğu'da yeni bir bölgesel düzenin inşa edildiğinin önemli bir kanıtı olarak görülebilir.⁶ Dolayısıyla devrimci-statükocu aktörler kamplaşması büyük oranda statükonun veya otoriter istikrarın lehine son bulmuştur.⁷

Öte yandan 2020'nin sonundan beri Ortadoğu'da yaşanan bölgesel normalleşme örüntüleri de yeni bir bölgesel düzenin inşa edildiğini ve bu düzende diplomasinin öncelikli hale geldiğini göstermektedir.⁸ Bölgesel normalleşmenin bir tercihten ziyade Ortadoğu'daki yeni düzenin temel parametresi olduğu söylenebilir. Özellikle 2019 sonundan beri yaşanan bölgesel normalleşme örüntüleri birçok aktör arasında cereyan etmiştir. Bu anlamda bölgesel güç dengeleri ve dinamiklerinin dönüşmesi ve bu yeni bölgesel düzende diplomasinin birincil tercih haline gelmesi,⁹ Türkiye'nin Suudi Arabistan, BAE ve Katar ile ilişkilerine olumlu yansımıştır. Dolayısıyla bölgesel aktörler arasındaki gerilim azalırken uzlaş ve diyalog ortamının yaygınlaştığı bölgesel diplomasi atmosferi¹⁰ de Türkiye-Körfez ilişkilerinin geliştirilmesini hızlandırmıştır.

4 Galip Dalay, "Turkey's Middle East Reset: A Precursor for Re-Escalation?", Middle East Council on Global Affairs, 9 Ağustos 2022; Valeria Talbot, "Re-approaching the Middle East: Ankara's Normalisation with Abu Dhabi and Riyadh", Italian Institute for International Political Studies (ISPI), 25 Mart 2022; Hamdullah Baycar, "Rapprochement Spree: Abu Dhabi Recalibrates Relations with Ankara", Carnegie Endowment for International Peace, 16 Aralık 2021.

5 Christopher Solomon, "Why is Hamas Restoring Ties with the Syrian Regime?", The New Arab, 12 Temmuz 2022.

6 Steven Heydemann, "Syria's Normalization Signals a New Middle Eastern order", Brookings, 10 Mayıs 2023.

7 Sultan Alamer, "The Arab Regional Order and Assad: From Ostracism to Normalization", Arab Reform Initiative, 14 Haziran 2023.

8 H. Brandon Morgan, "The Imperative of Middle East Regional Order and U.S. Diplomacy", The Strategy Bridge, 7 Haziran 2022.

9 Sylvia Westall, "Shift in Middle East Diplomacy is Accelerating", Bloomberg, 28 March 2022.

10 Ali Bakir, "The 2021-2022 'De-Escalation Moment' in the Middle East: A Net Assessment", *Insight Turkey*, Cilt: 24, Sayı: 2, (2022), s. 55.

STRATEJİK OTONOMİ ARAYIŞI VE GÜVENLİK

Türkiye'nin Suudi Arabistan, BAE ve Katar ile iş birliklerinin genişlemesini sağlayan, Ortadoğu'daki yeni bölgesel düzenin bir diğer parametresi ortak hedeflerle alakalıdır. Mezkur aktörlerin dış politikada stratejik otonomi arayışları iş birliklerinin geliştirilmesini elverişli kılmıştır. Bu anlamda gerek Türkiye gerekse Körfez'in ABD ve İran politikalarının örtüştüğü söylenebilir. Türkiye'nin ABD ile yaşadığı iç içe geçmiş, yapısal ve kronik problemlerinin benzerini Körfez ülkeleri de tecrübe etmektedir.¹¹ Silah satışlarındaki aksaklık ve engeller, Washington yönetimlerinin Körfez'deki tehditlere karşı güvenlik tedariki noktasındaki isteksiz tavırları ve Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturan terör örgütleriyle yakın temasta olmaları gibi durumlar Körfez ve Türkiye'yi bir araya getiren dinamiklerin başında gelmektedir.¹² Bu anlamda gerek Türkiye gerekse Suudi Arabistan ve BAE gibi Körfez ülkeleri dış politikada "stratejik otonomi arayışı" içerisindedir.¹³ Türkiye'nin stratejik otonomi arayışı¹⁴ ve dostları artırıp düşmanları azaltma politikası da Körfez'e örnek model teşkil etmektedir. Hem Ankara hem de Körfez başkentleri nazarında ortak yeni bir uluslararası ilişkiler tahayyülü Körfez-Türkiye yaklaşmasını mümkün kılmaktadır. Bu yeni siyasal sistemde sadece ABD'ye odaklı politikalar yerine Çin, Rusya ve Avrupa ülkeleri hatta Hindistan

gibi küresel güçlerle yakınlaşma ve stratejik adımlar atma birincil öncelik haline gelmiştir.

Türkiye ve Körfez'in ikinci ortak noktası İran ile ilişkiler üzerinden değerlendirilebilir. Ankara'nın 2016 sonrasında özellikle Suriye dosyası olmak üzere Tahran ile yürüttüğü diplomatik denge siyaseti ve askeri kazanımları sayesinde

Bölgesel aktörlerle iş birliği yürütmeyi önceleyen Körfez ülkeleri yeni bölgesel düzende ve uluslararası siyasette Türkiye ile iş birliğini önemli görmektedir.

Körfez'in İran'ı dengeleme ve bu ülkeyle anlaşılması noktasında Türkiye dengeleyici aktör olarak görülmeye başlamıştır. İran destekli milislerin BAE'nin öncelediği liman güvenliklerine tehdit oluşturduğu, benzer şekilde Husilerin Suudi Arabistan'a saldırdığı konjonktürde ABD'nin cılız tepkisi Körfez'in İran'ın dengelenmesi noktasında Türkiye'ye yakınlaşmasını gerektirmektedir. Bu anlamda Körfez hem Tahran yönetimiyle normalleşme hem de İran'ı dengeleme adına Türkiye ile yakınlaşarak riskten arınma (*hedging*) politikası izlemektedir.¹⁵ Bu minvalde Türkiye, İran ile normalleşmenin bir anlamda garantörü olarak Körfez'de askeri ve siyasi açılardan daha etkin roller oynayabilir. Ayrıca Körfez içi gerilimli süreçlerde de –2017'de olduğu gibi– Türkiye'nin aktif bir politika izleyeceği beklenebilir. Nitekim Suudi Arabistan ile Kuveyt arasında bulunan doğal gaz sahasında BAE'nin de hak talep etmesi sonrasında Körfez'de Türk şirketlerinin rol oynaması gündeme gelmiştir. Körfez ülkelerinin nazarında Türkiye'nin dahil olduğu bir bölgesel denklemde

11 Mehmet Rakipoğlu, "Muhammed bin Selman'ın Ziyareti ve Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinde Yeni Sayfa", *SETA Perspektif*, Sayı: 341, (Haziran 2022), s. 2.

12 Selami Kökçam, "Türkiye-Suudi Arabistan İlişkilerinde Yeni Dönem", TRT Haber, 28 Nisan 2022.

13 Emma Soubrier, "Gulf Security in a Multipolar World: Power Competition, Diversified Cooperation", The Arab Gulf States Institute in Washington, 24 Mart 2020, s. 10.

14 Kemal İnat ve Burhaneddin Duran, "Turkish Foreign Policy in the Face of Regional and Global Challenges", *Insight Turkey*, Cilt: 25, Sayı: 2, (İlkbahar 2023); Murat Yeşiltaş ve Ferhat Pirinççi, "Turkey's Strategic Conduct under the Changing International System", *Insight Turkey*, Cilt: 23, Sayı: 4, (2021).

15 Eman Alhussein, "Saudi Arabia Hedges Its Bets with Assertiveness and Diplomacy in Iran Policy", The Arab Gulf States Institute in Washington, 8 Temmuz 2021.

başta İran olmak üzere bölgesel istikrara meydan okuyan aktörlerin müdahil olma biçimleri ve rekabet-gerilim dozunun azalacağı beklenmektedir. Ayrıca bölgesel aktörlerle iş birliği yürütmeyi de önceleyen Körfez ülkeleri yeni bölgesel düzen ve uluslararası siyasette Türkiye ile iş birliğini önemli görmektedir.

Öte yandan Türkiye ile Körfez ülkelerinin Irak, Lübnan ve Yemen gibi coğrafyalarda da ortak vizyona sahip oldukları söylenebilir. Irak ölçeğinde İran destekli Haşdi Şabi gibi milisler karşı Ankara ve Körfez başkentleri benzer politikaları takip etmektedir. Bu anlamda İran'ın Irak'ta dengelenmesi meselesi Türkiye-Körfez arasında bir sinerji oluşturmaktadır. Benzer şekilde Lübnan'daki siyasi atmosfer de Suudi Arabistan, BAE ve Katar'ı Türkiye ile yakınlaştırmaktadır. Lübnan devletinden daha etkin bir askeri kapasiteye sahip olan Hizbullah'ın dengelenmesi de Türkiye-Körfez ülkeleri arasındaki iş birliğine olanak sağlamaktadır. Nitekim Hizbullah, İran'ın bölgedeki yayılmacı politikalarının Lübnan'daki vekili konumunda hareket etmektedir. Son olarak Yemen ölçeğinde yaşanan gelişmeler de Türkiye ile Körfez ülkelerini yakınlaştırmaktadır. Nitekim her ne kadar tam anlamıyla İran'ın direktifleriyle hareket etmese de darbeci Husilerin Yemen'deki faaliyetlerine karşı Türkiye ve Körfez ülkeleri ortak hedeflere yönelik politikalar geliştirmektedir. Bu anlamda özellikle Riyad yönetiminin Yemen'deki krizin sonlanması adına Ankara ile iş birliğini geliştirebileceği beklenebilir.¹⁶ Buna binaen Türkiye ve Körfez ülkeleri ortak hareket ederek Yemen'de barışın tesisi adına daha fazla aktif olabilir.¹⁷

EKONOMİYİ ÖNCELEME VE İŞ BİRLİKLERİNİ DERİNLEŞTİRME

Körfez ülkelerinin ekonomik yapılanmaları gerek iklim değişikliği gerekse fosil yakıtları rezervlerinin azalmasından ötürü dönüşüm geçirmektedir. Post-rantiyer dönemde Körfez ülkeleri petrol ve doğal gaz dışındaki gelirlere; ekonomik girdileri çeşitlendirmeye odaklanmıştır. Bu stratejinin en önemli ayaklarından biri yatırımdır. Bu anlamda Körfez içi rekabetin Türkiye ile ilişkilere yansıdığı söylenebilir. Özellikle Suudi Arabistan ile BAE arasında cereyan eden ekonomik rekabet¹⁸ Türkiye ile ilişkilerin onarılması sürecinde de görülmüştür.

Abu Dabi yönetimi Ağustos 2021'de ilk adımı atarak Ankara ile normalleşme konusunda en pragmatist ve hızlı davranan aktör olmuştur.¹⁹ Devam eden süreçte bu iş birliğini derinleştirme noktasında Türkiye karşıtı faaliyetleriyle bilinen isimlere yönelik yeni bir yaklaşım benimseme başta olmak üzere birçok somut adımlar atmıştır.²⁰ Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın son ziyaretiyle BAE-Türkiye ilişkilerindeki normalleşmenin savunma ve ekonomi alanlarında olumlu anlamda çarpan etkisi yapacağı beklenebilir. Nitekim Türkiye ile en hacimli ticarete sahip Körfez ülkesi BAE'dir. Siyasi gerilim döneminde 10 milyar dolar civarında seyreden ticaret hacminin normalleşme sonrasında imzalanan Kapsamlı Ekonomik Ortaklık Anlaşması ile 25 milyar dolara çıkarılması hedeflenmiştir. Bu anlamda Türkiye'nin BAE'ye yaptığı mücevher ihracatında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. 2022'nin ilk çeyreğinde 250 milyon doları aşan

16 Muhittin Ataman, "Türkiye-Suudi Arabistan: Ortadoğu'daki Normalleşme Sürecinin Önemli Eksen", *Sabah Perspektif*, 30 Nisan 2022.

17 Mehmet Rakipoğlu, "Türkiye'nin Körfez Ülkeleri ve Yemen Politikaları 2022", *Türk Dış Politikası Yıllığı 2022*, ed. Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Mustafa Caner, (SETA Yayınları, İstanbul: 2023), s. 156.

18 İsmail Numan Telci, "Müttefiklikten Nüfuz Mücadelesine Suudi Arabistan-BAE İlişkileri", *Anadolu Ajansı*, 22 Şubat 2021.

19 Mehmet Rakipoğlu, "Türkiye-BAE Normalleşmesine Giden Süreç", *Anadolu Ajansı*, 15 Şubat 2022.

20 Muhittin Ataman, "Türkiye'nin Körfez Ülkeleriyle İlişkilerinin Yeniden Kalibrasyonu", *Kriter*, Cilt: 6, Sayı: 66, (Mart 2022).

**TABLO 1. TÜRKİYE’NİN SUUDİ ARABİSTAN, KATAR VE BAE İLE TİCARET HACİMLERİ
(HAZİRAN 2023, MİLYON DOLAR)**

	İhracat	İthalat	Toplam
Katar	332	217	549
Suudi Arabistan	965	1.303	2.269
BAE	2.197	4.115	6.312

Kaynak: TÜİK

mücevher ihracatı 2023’ün ilk çeyreğinde 1 milyar doları geçmiştir.²¹

Türkiye’de en fazla yatırım yapan Arap ülkesi olan BAE 2 trilyon dolarlık yatırım fonu ile farklı ülkelere yatırım yaparak ekonomik getirilerini çeşitlendirmek istemektedir. BAE’nin önümüzdeki süreçte Türkiye’de inşaat, medya, enerji, turizm ve petrokimya gibi muhtelif sektörlerdeki yatırımlarını artırması beklenebilir. Bu anlamda liman ticareti alanındaki iş birlikleri öne çıkmaktadır. Abu Dabi yönetiminin dış politika aktivizminde kritik rol oynayan DP World²² isimli şirketle Kızıldeniz dahil birçok noktada liman ticareti yapan BAE, Türkiye ile özellikle İzmir ve Mersin gibi şehirlerde iş birliği geliştirebilir.

Ekonominin çeşitlendirilmesi bağlamında BAE ve Katar ile rekabet halinde olan Suudi Arabistan’ın da Türkiye ile yakaladığı iş birliği ivmesini sürdüreceği tahmin edilebilir. Özellikle ekonomi alanında Suudi Arabistan’ın Türkiye’ye yatırım yapma noktasında hevesli olduğu görülmektedir. Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın ziyareti öncesindeki açıklamalarında Körfez ülkelerinin ciddi yatırımlar yapma noktasında hazır olduklarını belirtmesi Türkiye-Suudi Arabistan arasındaki ticaret hacminin artırılabileceğinin işareti olarak görülebilir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Körfez turu kapsamında ilk olarak Suudi Arabistan’ı ziyaret

ederek Suudi Arabistan-Türkiye İş Forumu’na katılmasının Ankara-Riyad hattındaki ekonomik ilişkilere hareketlilik getirmesi beklenmektedir. Bu anlamda Suudi Arabistan 2030 Vizyonu kapsamındaki mega inşaat projelerinde Türk şirketlerle daha fazla iş birliği yapılabilir. Bu nedenle ziyaret sonrasında Ankara-Riyad ekonomik iş birliğinin maksimize edilmesi adına birçok yeni anlaşma imzalanabilir.

Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Körfez turu kapsamında ziyaret edeceği diğer bir ülke de Katar’dır. Türkiye ile Katar arasında uzun yıllardır sürdürülen ve kurumsallaştırılan ittifak ilişkisi bölgedeki İran-Suriye ittifakından sonra en güçlü ve kalıcı ikinci ittifak olarak tanımlanabilir.²³ Bu anlamda Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın Katar ziyareti iki ülke arasında süregelen iş birliğinin artarak devam edeceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu ziyaretle Ankara-Doha arasındaki ticari, siyasi ve güvenlik ilişkilerinin geliştirileceği, ittifakın daha güçlü bir yöne doğru evrileceği beklenebilir. Bu anlamda başta ekonomi ve yatırım potansiyel iş birliği alanları arasında öne çıkmaktadır.

Körfez turunda Türkiye’nin Suudi Arabistan, BAE ve Katar ile yeni dönemde iş birliği yapacağı diğer bir alan ise savunma ve güvenlik iş birliğidir. Bu anlamda Türkiye’nin milli savunma hamlesi ve teknolojisinin Körfez’e transferi gündeme gelebilir. Halihazırda birçok Körfez ülkesinin ABD dışı güvenlik teda-

21 Burhan Sansarlıoğlu, “Türkiye, BAE ve Suudi Arabistan’a İhracatta Ataka Kalktı”, Anadolu Ajansı, 19 Nisan 2023.

22 İsmail Numan Telci, “Israeli-Emirati Normalization and the Strategic Cooperation in Maritime and Aviation Sectors”, Aljazeera Centre for Studies, 29 Kasım 2020, s. 3.

23 Umud Shokri, “A New Era in Turkey-UAE Ties? Economic Relations Warm as Ideological Tensions Linger”, The New Arab, 6 Aralık 2021.

riki noktasında arayışta olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Katar, BAE ve Suudi Arabistan'ın Türkiye ile gerek askeri varlık gerekse silah tedariği noktasında müzakereler yürütmesi beklenebilir. Son olarak sağlık, turizm, kültür, eğitim, gıda güvenliği ve enerji gibi alanlarda da mutabakat zaptları ve anlaşmaların imzalanması muhtemeldir. Bu anlamda ziyaretler sonucunda Körfez'den Türkiye'ye 25 milyar dolarlık bir yatırımın gelmesi öngörülmektedir.

SONUÇ

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 17-19 Temmuz arasında Suudi Arabistan, BAE ve Katar'a yönelik ziyaretlerinin Türkiye-Körfez ilişkilerinde son dönemde yakalanan ivmeyi artırması beklenmektedir. Bu anlamda seçim sonrasında Körfez'e yapılan ilk turu temsil eden bu ziyaret silsilesi ile Türkiye-Körfez ilişkilerindeki normalleşme süreci hızlanmakta, ortaklıklar ve iş birlikleri güçlendirilmektedir. Türkiye ile Suudi Arabistan, BAE ve Katar'ı yakınlaştıran ve iş birliklerini derinleştiren temel dinamikler değişen bölgesel düzenle doğrudan alakalıdır. 2020'nin sonundan beri yaşanan gelişmeler Ortadoğu'da yeni bir bölgesel jeopolitik atmosferin oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bu yeni siyasal iklim birçok dinamiği barındırmaktadır. Yeni bölgesel düzenin parametreleri Türkiye-Körfez yakınlaşmasını ve ortaklıkların geliştirilmesini hızlandırmaktadır.

İlişkilerin zedelenmesinin temel sebebi olan Arap devrimlerinin statükoyu kabullenmeye evril-

mesi özellikle Türkiye-Suudi Arabistan ve Türkiye-BAE ilişkilerinin revize edilmesini sağlamıştır. Benzer şekilde ABD'nin pasif angajman siyaseti ve İran ile mücadele gibi parametreler de Türkiye-Körfez arasındaki uyumu güçlendirmiştir. Bu anlamda Körfez ülkelerinin özellikle Türkiye'nin askeri aktivizminden kazanımlar elde etmek istediği söylenebilir. Dolayısıyla Libya ve Suriye gibi bölgesel güç mücadelelerinde askeri projeksiyonlarla güç dengelerini değiştiren Türkiye'nin Körfez'in güvenlik şemsiyesinde aktif rol oynaması muhtemeldir.

Benzer şekilde Körfez ülkeleri stratejik açıdan önemli bir konumda bulunan Türkiye'deki yatırımlarını da artırmak istemektedir. Bu noktada Körfez içi rekabetin Türkiye ile normalleşme ve iş birliğini derinleştirme sürecini doğrudan etkilediği belirtilebilir. Öte yandan Türkiye'nin Körfez'den uzun vadeli ekonomik yatırım beklediği de söylenebilir. Fakat Türkiye'nin Körfez politikası sadece ekonomiye odaklı değildir. Benzer şekilde Türkiye'nin Körfez ile yakınlaşması kısa vadeli bir politik çıktı veya taktiksel bir hamleden ziyade stratejik uzun vadeli bir planın parçası olarak görülebilir. Nitekim Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Körfez turu ve son yıllarda kurumsallaşan iş birlikleri Türkiye-Körfez ilişkilerinde kapsamlı ilişkiler tesis edilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın üç günlük Körfez turu bölgesel güç dengeleri açısından yeni bir jeopolitik hattı ortaya çıkarabilir. Karşılıklı ekonomik, siyasi ve güvenlik iş birlikleri ve ortaklıkların geliştirildiği; rekabet ortamlarının yönetildiği bir bölgesel atmosferde Türkiye-Körfez ilişkilerinin daha fazla geliştirilmesi beklenmektedir.

TÜRKİYE-KÖRFEZ İLİŞKİLERİNDE YENİ DÖNEM ÇOK BOYUTLU İŞ BİRLİKLERİ VE FIRSATLAR

MEHMET RAKİPOĞLU

SETA | ANALİZ

Türkiye-Körfez ülkeleri ilişkilerinin –Katar ve Kuveyt hariç tutulursa– son yıllarda inişli çıkışlı bir seyir izlediği gözlemlenmektedir. Arap devrimleri süresince ideolojik farklılıkların neden olduğu kamplaşma, belirli bir süre stratejik önceliklerin farklılaştığı ve jeopolitik rekabetin derinleştiği bir hal almıştır. Özellikle BAE ile açık, Suudi Arabistan ile ise zaman zaman zımnı ancak Kaşıkçı hadisesinden sonra daha açık bir rekabet ve çatışma ilişkisi kayda geçmiştir. Ancak bu durum 2020'nin sonundan itibaren değişmiş ve hızlı bir biçimde çok taraflı bir iş birliği ilişkisine dönüşmüştür. Yine de bu dönüşüm Türkiye, BAE ve Suudi Arabistan arasında bölgesel bütün sorunlarda ortak bir bakış açısının var olduğu anlamı taşımamaktadır. Buna rağmen normalleşme adı altında yürütülen süreç, bugünkü dinamikler bağlamında potansiyeli yüksek bölgesel bir iş birliğine evrilmektedir.

Bu analiz 2020'nin sonunda başlayan ve devam eden süreçte hızlı bir şekilde normalleşme ve iş birliği boyutuna evrilen ilişkilerin temel dinamiklerini, Körfez ile yakınlaşmanın Türk dış politikası açısından anlamını ve Ankara ile yakınlaşmanın Körfez bağlamındaki stratejik mantığını tartışmaktadır. Son üç yıllık zaman diliminde yaşanan gelişmeler Ortadoğu'daki bölgesel düzenin değiştiğini ve bu yeni bölgesel düzeni meydana getiren dinamiklerin Türkiye-Körfez yakınlaşmasını mümkün kıldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Katar, BAE ve Suudi Arabistan'ı kapsayan Körfez turu sanıldığı gibi aksine salt ekonomik gerekçelerle açıklanamaz. Ekonomik iş birliğinin önemli bir başlık olduğu doğrudur ancak bu dört ülke arasında yeni Ortadoğu bölgesel dinamiklerinin nereye doğru evrileceğine dahil ortak bir jeopolitik eğilimin oluştuğunu belirtmek gereklidir. Nitekim Türkiye'nin –BAE ve Suudi Arabistan dahil– normalleşme sürecini hayata geçirdiği ülkelerle özellikle Suriye, Libya, Yemen ve Mısır gibi konularda süregelen rekabetin yerini iş birliğine bıraktığı görülmektedir. Benzer şekilde ekonomi ve savunma gibi alanlarda da Ankara'nın Abu Dabi, Riyad ve Doha gibi Körfez başkentleri ile angajman siyasetini artırdığı ve bu durumun Körfez tarafından da olumlu karşılandığı söylenebilir. Dolayısıyla başta Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Körfez liderlerinin son dönemdeki karşılıklı ziyaretlerinden de anlaşıldığı üzere Türkiye-Körfez ilişkilerinde karşılıklı iş birliklerinin geliştirilerek derinleştirilmesi adına ortak bir mutabakata varıldığı görülmektedir. Nitekim normalleşme süreçleri tüm taraflarca kurumsal anlamda benimsenirken rekabet ortamı yerini iş birliği atmosferine bırakmıştır. Sonuç olarak Türkiye'nin Suudi Arabistan, BAE ve Katar ile ilişkileri daha fazla iş birliğinin gündeme geleceği ve pozitif bir atmosferin hakim olacağı yeni bir döneme evrilmiştir.

www.setav.org

ANKARA • İSTANBUL • WASHINGTON D.C. • BERLİN • BRÜKSEL